

Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu: Güvenilirliği ve Geçerliliği

Evaluation Form for Bully and Victim Child Behavior: Reliability and Validity

Arzu ÖZYÜREK*, Fatma Betül KURNAZ**

Öz: Akran zorbalığı davranışlarının önlenmesinde, erken yaşlardan itibaren çocuklarda zorba ve kurban davranışlarının belirlenmesi önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada, zorba ve kurban çocuk davranışlarını değerlendirmeye yönelik bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubu 176 okul öncesi ve ilkököl öğretmeninden oluşmuştur. Alan yazın ışığında oluşturulan ölçek maddelerinin kapsam geçerliği için uzman görüşünden yararlanılmıştır. Yapı geçerliğinin belirlenmesinde Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizleri ve güvenilirliğin kestirilmesinde KR-20 iç tutarlılık katsayısından yararlanılmıştır. Sonuç olarak; “Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu” ismi verilen ölçeğin “Zorba-Çocuk Davranışları”, “Kurban-Çocuk Davranışları” ve “Pasif Zorba-Çocuk Davranışları” olmak üzere üç alt boyuttan ve 32 maddeden oluştuğu belirlenmiştir. Ölçek KR-20 iç tutarlılık katsayısı Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,86, Kurban Çocuk Davranışları alt boyutu için 0,88 ve Pasif-Zorba Çocuk alt boyutu için ise 0,71 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin, okul öncesi ve ilkököl döneminde zorba, kurban ve pasif zorba çocukların saptanmasında geçerli ve güvenilir veriler sunabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zorbalık, kurban, pasif-zorba, çocuk davranışları

Abstract: Identification of bullying and victim behavior in children in early ages is important to prevent peer bullying. Thus, the present study aimed to develop a measurement instrument to assess the bully and victim child behavior. The study group included 176 pre-school and primary school teachers. The scale items were designed in relation to the knowledge available in literature and field specialists were consulted for content validity. Explanatory and Confirmatory Factor Analyzes, KR-20 internal consistency coefficient were conducted to determine validity and reliability. As a result, it was determined that the scale called “Bully and Victim Child Behavior Evaluation Assessment Form” included 32 items and 3 sub-dimensions, namely “Bullying Child Behavior”, “Victim Child Behavior” and “Passive Bullying Child Behavior”. Scale KR-20 internal consistency coefficient was calculated as 0.86 for Bullying Child Behavior subscale, 0.88 for Victim Child Behavior subscale and 0.71 for Passive Bullying Child Behavior subscale. It was concluded that the scale can provide valid and reliable evidence for identification of bully, victim and passive-bully children during pre-school and primary school periods.

Keywords: Bullying, victim, passive-bully, child behavior

Giriş

Bireysel, sosyal ve eğitimsel bir problem olan şiddetin en önemli nedeni, toplumdaki sosyal ilişkiler olarak görülmektedir. Şiddet insanlar arasında bire bir olabileceği gibi, medya aracılığıyla veya devletler aracılığıyla da olabilir. Fiziksel, duygusal/psikolojik, sözel, cinsel, ekonomik, kültürel şiddet olmak üzere pek çok şiddet türünden söz etmek mümkündür. Şiddet bir saldırganlık biçimidir ve saldırganlık hem şiddeti hem de zorbaca eylemleri kapsamaktadır. Vurma, tekme atma gibi eylemlerin yapıldığı durumlarda, zorbaca eylemler aynı zamanda şiddet olarak kabul edilmektedir (Turan, Çubukçu ve Girmen, 2010). Zorbalık, bir kişinin kasıtlı

* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Karabük-Türkiye, ORCID: 0000-0002-3083-7202, e-posta: a.ozyurek@karabuk.edu.tr

**Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Karabük-Türkiye, ORCID: 0000-0002-7042-2159, e-posta: betulkurnaz@karabuk.edu.tr

olarak başka birini rahatsız eden veya ona acı veren davranışlarda bulunması olarak tanımlanmakta ve özellikle kasıt kavramı vurgulanmaktadır. Gücün istismarı olarak ifade edilebilen zorbalıkta, güç dengesizliği de söz konusudur (Pişkin, 2002; Satan, 2006). Biyolojik ve öğrenmeyle ilgili faktörler yanında hızlı kentleşme, okullaşma oranındaki artış gibi bazı faktörler, şiddetin görülme olasılığı üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle akran zorbalığı olarak nitelendirilen okulda şiddet görülme sıklığı, zaman içinde artış göstermiştir (Turan, Çubukçu ve Girmen, 2010). Bu durum, akran zorbalığının ciddi anlamda ele alınması gereğini ortaya koymaktadır.

Zorbalık, bir veya birden fazla saldırgan öğrencinin zayıf kurbanına karşı başlattığı alay, tehdit, sataşma, vurma ve çalma gibi doğrudan davranışları içermektedir. Zorbalığın temel unsuru, tekrarlanan fiziksel ve psikolojik yıldırma sonucu süregelen rahatsızlık ve istismarın ortaya çıkmasıdır (Cardona, Reyes ve Tangalin, 2015; Yücel ve Işıkcı, 2017). Zorbalık; vurmak ve tekmelemek gibi fiziksel, alay etmek ve küfretmek gibi sözel saldırı davranışlarını kapsayan “doğrudan zorbalık” ile kasıtlı olarak yalnız bırakma ve dışlama gibi davranışları içeren “dolaylı zorbalık” olarak sınıflandırılabilir (Karataş, 2011). Fiziksel ve sözlü zorbalık dışında, daha az yaralayıcı olduğu düşünülen bir diğer zorbalık türü de ilişkisel zorbalıktır (Costley, Sueng-Lock ve Ji-Eun, 2013). İlişkisel akran zorbalığı, kurban hakkında dedikodu ve dışlanma gibi sosyal konumu, ilişkileri ve ait olma duygusuna zarar vermek amacıyla yapılan davranışları içermektedir (Burnukara ve Uçanok, 2012). Okul öncesi eğitim kurumlarından ergenlik dönemine kadar her aşamada akran ilişkileri yoğundur. Olumlu akran etkileşimleri, çocukların sosyal gelişimine de olumlu katkı sağlar. Zorbalık, çocukluk ve ergenlik döneminde olumsuz akran ilişkilerinden biri olarak ele alınmaktadır. Akran ilişkilerinde görülen zorbalık, önceleri büyümenin bir parçası olarak doğal karşılanmıştır. Fakat görülmüştür ki, zorbalığın oldukça yıkıcı etkileri bulunmaktadır (Gültekin-Akduman, 2012; Kutlu, 2005).

Zorbalığı başlatıp sürdüren kişiler olarak tanımlanabilen zorbalılar dürtüsel, saldırgan, baskın ve fiziksel açıdan güçlü olan kişilerdir, şiddet kullanmayı olumlu bir kişilik imajı olarak görürler, sürekli saldırgan davranış gösterirler. Saldırgan zorbalılar aktif ve güçlü, kaygılı zorbalılar ise zorbalığa katılmayıp zorbalığı başlatan kişilerdir ve güvenlik algıları zayıftır. Kurbanlar, zorbalık davranışına maruz kalan kişilerdir. Kurbanlar kendilerini değersiz hissederler, sinirli ve duyarlıdırlar. Pasif kurbanlar boyun eğerler ve kendilerine saldırıldığında öç alma eğilimindedirler, kışkırtıcı kurbanlar ise kavgayı başlatacak davranışlarda bulunan ve çabuk sinirlenen kurbanlardır. Kurbanlar kendilerini çaresiz hissederler, zorba davranışı hak ettiklerine inanırlar, enerji düzeyleri düşüktür, yaşça ve bedence zorbadan küçük olabilirler. Zorba-kurbanlar ise akranlarına karşı bazen zorba olurken bazen zorbalığa uğrayan kurban rolünde olabilirler. Zorbalardan farkları, bir saldırıya karşı tepkisel bir saldırganlık göstermeleridir. Zorbalıkta, zorbalığı izleyen ve zorbalığı durdurmaya izleyiciler zorbalığa müdahalede bulunmazken; zorbalığı durduran izleyiciler ise yakın arkadaşını korumak adına kendi güvenliklerini tehlikeye atarlar (Karataş, 2011). Olweus (2003), zorbalık olaylarındaki rolleri; zorbalığı başlatan ve aktif rol oynayan “zorba”, aktif rol oynayan fakat zorbalığı başlatmayan “tarafdar”, zorbalığı destekleyen fakat aktif rol oynamayan “destekleyici-pasif zorba”, zorbalıktan hoşlanan fakat açık olarak desteklemeyen “pasif destekleyici-olası zorba”, olayı seyreden fakat desteklemeyen “ilgili olmayan seyirci”, zorbalıktan hoşlanmayan ve yeteri kadar yardımcı olmayan “muhtemel koruyan kişi”, zorbalıktan hoşlanmayan ve kurbanı yardım eden “kurbanı koruyan kişi” ve zorbalığa maruz kalan kişi “kurban” olarak ele almıştır (Akt. Satan, 2006).

Zorbalık olayı, pek çok faktörden etkilenen karmaşık bir durumdur. Bireylerin gelişimini ev, okul, toplum gibi sistemler arasındaki iki yönlü etkileşim olarak gören ekolojik sistem teorisine göre, zorbalık davranışları sadece bireysel özelliklerin bir sonucu olmayıp aile, akranlar, öğretmenler ve toplumdaki diğer bireyler ve toplumdaki diğer etkilerin (kültür, medya, örfler, gelenekler vb.) sonucu oluşabilmektedir.

Zorbalığa doğrudan uğrayanlar kadar tanık olanlar da olumsuz etkilenme riski altındadırlar (Swearer ve Hymel, 2015). Akran zorbalığı yaş ve cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Genellikle erkeklerin kızlara göre daha fazla fiziksel ve doğrudan zorbalık

olaylarına karıştığı, kızların ise hemen göze çarpmayan dedikodu yaymak ve sosyal dışlama gibi dolaylı zorbalık olaylarında yer aldığı dikkat çekmektedir (Burnukara ve Uçanok, 2012). İlkokuldan ortaokula geçişte, aynı zamanda ergenlik dönemine geçişle birlikte zorbalığın sözel, sosyal ve cinsel davranış biçimlerinde artış görülmektedir (Cook, Williams, Guerra, Kim ve Sadek, 2010; Satan, 2006). Zorbalık davranışları ve ebeveyn tutumları arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir. Ebeveynlik stilleri, çocuğun erken sosyalleşmesinde rol oynamaktadır ve bu açıdan düşünüldüğünde baskıcı ve otoriter tutumlu ebeveynlerin çocuklarında zorbalık oranı daha yüksek olabilir. Yine ailesiyle birlikte yaşayan çocuğa nazaran tek bir ebeveynle sahip çocukta, zorbalık davranışları görülme olasılığı daha yüksek olabilir. Olumsuz aile ortamı, ebeveynin duygusal destek eksikliği, ebeveynler arası iletişim sorunları, aile içi şiddet ve ebeveyn istismarı gibi pek çok özellik zorbalığa maruz kalmayı etkileyebilmektedir (Cardona, Reye ve Tangalin, 2015; Swearer ve Hymel, 2015). Eslea ve Smith (2000), ilkökul öğrencileri ve ebeveyn tutumlarının şiddet davranışları üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarında, ebeveynlerin ve çocukların zorbalık tutumları arasında çok az bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Çocukların tutumları ve davranışları arasında bir ilişki olmasına rağmen, ebeveyn tutumları çocukların davranışlarının bir habercisi olarak görülmemiştir. Özellikle okul öncesi dönemde, çocuklar anne-babalarıyla özdeşim kurarak kimliklerini ve davranış kalıplarını edinmektedirler. Her ailede çocuk yetiştirme tarzı farklıdır ve birey ailesinden edindiği öğrenme yaşantıları ve deneyimlerinden yararlanarak çevreye uyum sağlamaktadır (Emre, 2017; Özyürek, Yavuz ve Begde, 2014; Pekdoğan, 2016). Çocuklarda görülen uyum sorunlarında, aile içi iletişimin önemli olduğu dikkat çekmektedir. Korkutularak, utandırılarak, küçümsenerek, suçlu hissettirilerek eğitilen çocuklar beceriksiz, çekingen, alıngan ve ürkek olmaktadır (Begde ve Özyürek, 2016; Topçu-Kabasakal, 2005).

Tüm dünyada çocuk, ergen ve yetişkinler arasındaki zorbalık davranışları endişe uyandırmaktadır. Zorbalık, insanların birbirleriyle etkileşime girdiği aile, işyeri, okul veya mahalle gibi herhangi bir bağlamda ortaya çıkabilmektedir (Cardona, Reyes ve Tangalin, 2015). Dünya genelinde yapılan araştırmalar, zorbalığın her yaşta ve her iki cinsiyetten öğrenciler için hem zorba hem de mağdur açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığını göstermektedir. Akran zorbalığına maruz kalmak, çocuğun gelecek yaşamında psikolojik sorunlar ve uyum sorunları yaşaması açısından risk faktörü oluşturmaktadır (Costley, Sueng-Lock ve Ji-Eun, 2013; Ladd, 1990; Szexczyk-Sokolowski, Bost ve Wainwright, 2005). Akran zorbalığı şeklinde başlayan davranışlar, erken çocukluk yıllarından itibaren görülmektedir. Gültekin-Akduman (2012), çalışmasında okul öncesi dönem çocukların kendi hemcinslerine daha fazla zorbalık uyguladıklarını, erkek çocuklar arasında en sık fiziksel zorbalığın görüldüğünü ve bunun yanında sözel biçimde akran zorbalığının görüldüğünü saptamıştır. Aydoğan ve Özyürek (2013) okul öncesi öğretmenleriyle yaptıkları çalışmada, özellikle fiziksel şiddetin okul öncesi sınıflarında daha yoğun olarak ve erkek çocuklarda ortaya çıktığını belirlemişlerdir. Zorbalık davranışlarının önlenmesinde, davranışların ortaya çıkmadan önce tedbirlerin alınması ve risk faktörü görülen durumlarda müdahale edilmesi oldukça önemlidir. Fakat müdahalenin, çocuk gelişiminde kritik yaşlar olarak bilinen erken yıllarda yapılması gerekmektedir. Zorbalık davranışlarının, çocuklarda yerleşmesinden sonra yapılan müdahaleler etkili olamayabilir. Çocukluk ve ergenlik döneminde, zorbalığın önlenmesi veya azaltılmasına yönelik müdahale programlarının başarısının sınırlı olduğu; bu programların zorbalık davranışına değil konuyla ilgili bilginin ve algılanın değişmesine etkisi olduğu görülmektedir (Cook, Williams, Guerra, Kim ve Sadek, 2010). Kutlu (2005), çalışmasında, yedinci sınıf öğrencilerine verilen zorbalıkla başa çıkma eğitiminin zorba davranışları ve bu davranışlara maruz kalmayı azaltmada etkili olmadığını saptamıştır. Karataş (2011), zorbalığa yönelik geliştirilen programın ergenlerin zorba ve kurban olma oranlarını azaltmada etkili olmasına rağmen bu etkinin kurbanlarda uzun süre devam ettiğini, fakat zorbalarda ilk yılda anlamlı olmadığını belirlemiştir.

Zorbalık konusunda yapılan çalışmaların, ergenlik ve daha büyük yaş gruplarına yoğunlaştığı söylenebilir. Ergenlik döneminde akranlar ön plana çıkmakta, ergenlerin akranlarıyla etkileşimleri sosyal medyanın da etkisiyle sınıftan eve taşınmakta, gece ve günün her saati kesintisiz bir biçimde sürmektedir (Ziyalar ve Çalıcı, 2017). Akranlarla olumlu

etkileşimler çocukları fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimlerine önemli katkı sağlarken olumsuz etkileşimler gelişimsel pek çok sorunlara neden olabilmektedir (Gültekin ve Akduman, 2012). Zorbalıkla ilgili çalışmalar, okulda zorbalığın önemli bir sorun olduğuna dikkat çekmektedir (Akbaba-Altun ve Erdur-Baker, 2010; Flannery, Wester ve Singer, 2004; İlhan-Alper, 2008; Kapıcı, 2004; Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2006; Karataş, 2011; Kartal, 2009; Pişkin, 2002; Uysal ve Dinçer, 2012; Yurtal ve Cenkseven, 2007). Zorbalık ve mağduriyet, akranların bulunduğu sınıf ortamında daha olasıdır. Zorbalık, en çok okul ortamında incelenmiş, zorbalık ve kurban davranışları zayıf öğretmen-öğrenci ilişkileri ve aile katılımı eksikliğine bağlanmıştır (Swearer ve Hymel, 2015).

Zorbalık mağdurlarının yaşanan olaylardan daha çok zarar görme olasılığı söz konusudur Düşük benlik saygısı geliştirebilirler, uyum sorunları, depresyon, okul fobisi vb. geliştirebilirler. İntihar girişimi için risk altındadırlar. Örneğin Kore’de 15 yaş üzeri bireylerin ölüm nedenleri arasında okul zorbalığının olduğu belirlenmiştir (Cook ve diğerleri, 2010; Costley, Sueng-Lock ve Ji-Eun, 2013). Kılıç (2012), çalışmasında okulda şiddete yönelen ergenlerin bu davranışlarının akranları arasında kabul görmelerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Delaney-Black ve arkadaşları (2002), yaptıkları çalışmada şiddete maruz kalma ile standart okul başarı testleri ve IQ testleri puanları arasında bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Şiddete maruz kalmanın, stres olmasa bile akademik yetenek ve öğrenme potansiyeli üzerinde olumsuz etkiye sahip olabileceğini vurgulamışlardır. Gini ve Pozzoli (2013) akran zorbalığına maruz kalan ya da bu zorbalığı gerçekleştiren çocuklarda baş ya da karın ağrıları, uyku sorunları, vb. sağlık sorunlarının ortaya çıktığını belirtmiştir. Cho ve Lee (2018) ise 10-17 yaş arasındaki çocuklarla gerçekleştirdiği çalışmasında erkeklerin fiziksel zorbalığa, kızların ise sosyal ve duygusal zorbalığa daha fazla maruz kaldıklarını bulmuştur. Rupp, Elliott ve Gresham (2018), 112 ilkökul öğrencisiyle, öğrencilerin öğretmenleriyle ve anne babalarıyla yürüttükleri çalışmada, öğretmenler ile öğrenciler arasında zorbalık davranışları ve zorbalığın sıklığı konusunda farklı bir durum bildirimini olduğunu; öğrencilerin öğretmenlerin söz ettiklerinden daha fazla zorbalığa maruz kaldıklarını belirttiğini; anne babaların ile öğrencilerin bildirimleri arasında ise bir tutarlılık olduğunu anlatmışlardır. Elliott, Hwang ve Wang (2019), 554 ilkökul ve ortaokul öğrencisiyle yürüttüğü çalışmada öğrencilerdeki düşük empatik becerilerin ve yüksek dışlama davranışlarının akran zorbalığıyla güçlü ilişkiler gösterdiğini belirtmiştir. Okul öncesine devam eden çocuklarla yürütülen bir çalışmada ise zorbalığa maruz kalma ile depresyon arasında yakın ilişkiler bulunmuştur (Krygsman ve Vaillancourt, 2019).

Zorba davranışların önlenmesinde, öncelikle zorba davranışlarının belirlenmesi gerekmektedir. Şiddet ve saldırganlıkla ilgili çalışmalar incelendiğinde, bireyin kendi bildirim veya anne-baba ve öğretmen bildirimine dayalı ve özellikle ergenlik dönemini kapsayan ölçeklerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bunlara örnek olarak, ergenler tarafından yaşanan istismar seviyesini belirlemek amacıyla geliştirilen “Aile İçi Çocuk İstismarı Ölçeği” (İşmen, 2004), aile içinde çocukların maruz kaldığı istismarı belirlemek amacıyla Türkçeye uyarlaması yapılan 8-12 yaş çocuklarına yönelik “Çocuk İstismarı Ölçeği” (Berkmen ve Okray, 2015), okul öncesi çocuğa sahip ebeveynlerin istismar potansiyellerinin belirlenmesi amacıyla geliştirilen “İstismar Farkındalık Ölçeği-Ebeveyn Formu” (Pekdoğan, 2016), Dereboy ve arkadaşları tarafından uyarlaması yapılan (1997-1998) ergenlerin yıkıcı davranışlarını belirlemede kullanılan “Conners Öğretmen ve Ebeveyn Derecelendirme Ölçekleri” (Kılıç, 2012), öğrencilerin zorbalık eğilimini belirlemek için geliştirilen “Zorbalık Davranış Eğilim Ölçeği” ve “Akran Zorbalığı Değerlendirme Anketi” (Satan, 2006), Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından geliştirilen “Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği” ve Pekel-Uludağlı ve Uçanok (2005) tarafından geliştirilen “Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği” verilebilir. Oysa okul öncesi yıllardan itibaren ergenlik dönemine kadar akran ilişkilerindeki çocukların davranışlarının belirlenmesi, ergenlikten itibaren yaşanması muhtemel problemler için önlem alınması, şiddet olaylarının giderek arttığı günümüzde erken müdahale açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, okul öncesi ve ilkökul dönemi zorba ve kurban çocukların belirlenmesine yönelik bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın çalışma grubu, verilerin toplanması ve çözümlenmesine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Çalışma grubu

Verilerin Karabük İlinde toplandığı çalışmada, okul öncesi ve ilkokul öğretmenleri çalışma grubunu oluşturmuştur. Değerlendirme formları okul öncesi (%41), ilkokul 1. sınıf (%10), 2. sınıf (%14), 3. sınıf (%18) ve 4. sınıf (%17) düzeyinde öğrenim görmekte olan 176 çocuğun öğretmeni tarafından öğrencilerin sınıf içindeki davranışları dikkate alınarak doldurulmuştur. Öğrencilerin %45'i kız, %55'i erkektir.

Veri toplama

Ölçme aracının geliştirilmesinde öncelikle alan yazın taranmış, daha sonra iki okul öncesi ve iki ilkokul öğretmeniyle görüşme yapılarak çocuklarda zorbalık davranışlarının göstergelerinin neler olabileceği belirlenmiştir. Çocukların kendilerinden küçük ya da daha zayıf çocuklara saldırma, onlarla alay etme, zorla istemediği bir davranışı yaptırma vb. davranışların “zorbaca davranışlar” olarak tanımlandığı ve bu dönemde sıklıkla görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Zorbaca davranışlarla karşılaşan çocuk ise alan yazında “kurban” olarak tanımlanmaktadır. Kurban, zorbaca davranışlar karşısında sessiz kalmakta ve istemediği halde istenen davranışı gerçekleştirmek zorunda kaldığını hissetmektedir. Zorba ve kurban çocuklar dışında, zorba çocuğun davranışlarına seyirci kalan veya onun davranışını sürdüren çocukların varlığından da söz edilmektedir. Bu çalışmada kendisi aktif olarak zorbalık yapmasa da zorbalığa seyirci kalmayı tercih eden çocuklar “pasif-zorba çocuk” olarak tanımlanmıştır.

Sözü edilen bilgiler ışığında geliştirilecek ölçme aracının bu üç tür davranış örüntüsünü yansıtmasına ve değerlendirme formunun üç alt testten oluşmasına karar verilmiştir. Birinci alt boyutun “Zorba-Çocuk Davranışları”, ikinci alt boyutun “Kurban-Çocuk Davranışları” ve üçüncü alt boyutun “Pasif Zorba-Çocuk Davranışları” olmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda zorba-çocuk davranışları için 13, kurban-çocuk davranışları için 14 ve pasif zorba-çocuk davranışları için beş madde olmak üzere 32 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Maddelerin amaca uygunluğu, anlaşılabilirliği gibi konularda yedi alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda mevcut maddelerdeki yazım hatalarından kaynaklanan düzeltmeler yapılmasının ardından taslak form, 32 madde ile uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

İşlem

Verilerin toplanmasında, taslak formun okul öncesi ve ilkokul sınıf öğretmenleri aracılığıyla en az 100 okul öncesi ve 200 ilkokul öğrencisi için doldurulması hedeflenmiştir. Karabük Valiliği onayı alındıktan sonra Karabük Merkez ilçesinde yer alan anaokulu ve ilkokullardan rastlantısal olarak seçilen beş bağımsız anaokulu ve on ilkokul ziyaret edilmiştir. Çalışmaya katılmaya gönüllü öğretmenlerden sık sık ya da ara sıra zorbaca davranışlar sergileyen ya da genellikle kurban olan iki kız ve iki erkek olmak üzere dört çocuk için formda yer alan maddeleri işaretlemeleri istenmiştir. Formları doldururken zorba ya da kurban olduğu düşünülen çocuklar için tüm maddelerin doldurulması istenmiştir. Öğretmenler, sınıflarından iki veya dört çocuk için formu doldurmuşlardır. Toplanan 176 formdan elde edilen bilgiler bilgisayar ortamına girilmiştir.

Verilerin analizi

Yapı geçerliği için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. AFA, birbiriyle ilişkili değişkenlerin, kavramsal olarak anlamlı daha az sayıda yeni değişkenleri keşfetmeyi; DFA, kuramsal bir yapıya dayalı olarak geliştirilen bir ölçme aracından elde edilen verilerin, belirlenen yapıya uyumunu değerlendirmeyi sağlayan bir istatistiksel

tekniktir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Madde ayıricılığının incelenmesinde alt ve üst %27'lik dilimlerin madde puanları arasındaki fark karşılaştırılmıştır (Baykul, 2000). Güvenirlik katsayı için KR-20 güvenilirlik katsayısından yararlanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, geliştirilen ölçme aracının geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına ilişkin bulgular verilmiştir.

Değerlendirme formunun uygulanmasından elde edilen verilerin güvenilirliğine ilişkin bulgular KR-20 iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak araştırılmış ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir. KR-20 iç tutarlılık katsayısı Zorba Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,86, Kurban Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,88 ve Pasif-Zorba Çocuk Davranışları alt boyutunda ise 0,71 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler değerlendirme formundan elde edilen sonuçların güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 1.

Testten Elde Edilen Puanlara İlişkin İç Tutarlılık Katsayısı

Alt Boyut	İç tutarlılık Katsayısı (KR-20)
Zorba Çocuk Davranışları	0,86
Kurban Çocuk Davranışları	0,88
Pasif-Zorba Çocuk Davranışları	0,71

Değerlendirme formunun faktör yapısının belirlenmesi ve faktör yük değerlerinin belirlenmesi amacıyla elde edilen veriler üzerinde Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Her alt boyut maddeleri için AFA ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal bir dağılımdan gelip gelmediği Barlett Küresellik Testi, verilerin faktör analizine uygunluğu ise Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ile incelenmiştir. Her üç alt boyutta yer alan maddeler için elde edilen değerler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

Alt Boyutlardan Elde Edilen Verilerin KMO Değeri ve Barlett'in Küresellik Testi sonuçları

Alt Boyutlar	Kaiser-Mayer-Olkin	Barlett'in Küresellik Testi
Zorba Çocuk Davranışları	0,90	$\chi^2=1429$, df=78, p=.000
Kurban Çocuk Davranışları	0,95	$\chi^2=1773$, df=91, p=.000
Pasif-Zorba Çocuk Davranışları	0,76	$\chi^2=254$, df=10, p=.000

Tablo 2 incelendiğinde KMO değerinin 0,60'tan daha yüksek çıkması, verilerin faktörleştirmeye uygun olduğunun, Barlett'in Küresellik testinin manidar ($p<0,05$) çıkması, dağılımın normalliğinin bir kanıtı olarak yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2017). Tablo 1'de elde edilen sonuçlar ilgili ölçütle karşılaştırıldığında, verilerin AFA için uygun olduğuna karar verilmiştir.

Verilerin çözümlenmesinin ardından maddelerin çıkartma değerleri incelenmiş ve çıkartma değerlerinin Zorba-Çocuk Davranışları için 0,48 ile 0,69; Kurban-Çocuk Davranışları için 0,44 ile 0,74; Pasif Zorba-Çocuk Davranışları için 0,42 ile 0,63 arasında değerler aldığı görülmüştür. Madde çıkartma değerinin 0,10'dan daha büyük olması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2017). Bu durum maddelerin ilk aşamada önemli bir sorun barındırmadığını düşündürmüştür. Sonraki aşamada üç farklı boyutta yer alan maddelere ait birikinti grafiği incelenmiş ve sonuçlar Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Alt Testlerin Uygulanmasından Elde Edilen Verilere Ait Birikinti Grafikleri

Şekil 1 incelendiğinde, grafiklerin tümünde birinci faktörden sonra yüksek ivmeli bir düşüş olduğu, ikinci ve sonraki faktörlerden sonra grafiğin yatay bir eksenle devam ettiği görülmektedir. İkinci ve sonraki faktörlerin varyansa katkıları benzer olduğundan, ilgili maddelerin tek faktörlü bir yapıyı temsil ettiğine karar verilmiştir. Değerlendirme formunun geliştirilmesi aşamasında da her alt boyut için tek faktörlü bir yapıya uygun olacak biçimde maddeler yazıldığından, elde edilen bu sonuçların ölçme aracının geliştirilmesi aşamasındaki kuramsal yapıyı da temsil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Değerlendirme formunun tek faktörlü olduğuna ilişkin bir diğer kanıt da öz değeri 1’den yüksek kaç faktör olduğu ve bu faktörlerin açıkladıkları toplam varyanstır. Bu nedenle bu aşamada, alt boyutlarda öz değerleri 1’den büyük olan faktörler ve bu faktörlerin açıkladıkları toplam varyanslar incelenmiş ve Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3.

Değerlendirme formunun maddelerine ilişkin öz değerler ve açıklanan varyans

Alt Boyutlar		Birinci Faktör	İkinci Faktör
Zorba Çocuk Davranışları	Öz değeri	7,44	0,96
	Açıkladığı Varyans	57,23	7,44
	Açıklanan Toplam Varyans	57,23	64,67
Kurban Çocuk Davranışları	Öz değeri	8,73	0,93
	Açıkladığı Varyans	62,41	6,65
	Açıklanan Toplam Varyans	62,41	69,07
Pasif-Zorba Çocuk Davranışları	Öz değeri	2,77	0,83
	Açıkladığı Varyans	55,39	16,75
	Açıklanan Toplam Varyans	55,39	72,15

Tablo 3 incelendiğinde, tüm alt boyutlarda öz değeri 1’den büyük ikinci bir faktörün olmadığı görülmektedir. Ayrıca tüm alt testlerde birinci faktörün açıkladığı varyans oranı %50’den daha büyüktür. Tek faktörlü testlerde açıklanan toplam varyans oranının %30’un üzerinde olması yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2017). Elde edilen sonuçlara ait madde faktör yük değerleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4.

Maddelere ilişkin faktör yük değerleri

	Madde	Faktör yük değeri		Madde	Faktör yük değeri		Madde	Faktör yük değeri
Zorba Çocuk Davranışları	10	0,83	Kurban Çocuk Davranışları	4	0,86	Pasif-Zorba Çocuk Davranışları	2	0,79
	4	0,81		9	0,85		5	0,78
	8	0,80		3	0,84		4	0,76
	13	0,76		8	0,83		3	0,72
	3	0,76		11	0,83		1	0,65

9	0,75	2	0,82
11	0,75	6	0,81
6	0,73	7	0,80
7	0,73	12	0,77
5	0,73	10	0,77
1	0,72	1	0,75
2	0,72	5	0,72
12	0,69	13	0,70
		14	0,67

Tablo 4'e göre, Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda 13 maddenin 0,83 ile 0,67, Kurban-Çocuk Davranışları alt boyutunda 14 maddenin 0,86 ile 0,67 ve Pasif Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda beş maddenin 0,79 ile 0,65 arasında faktör yük değeri verdiği görülmektedir. Binişik ve düşük faktör yük değeri veren maddelerin olmaması 32 maddelik üç alt boyuttan oluşan ölçme aracının yapıyı iyi bir biçimde temsil ettiğine ilişkin kanıtlar sunmaktadır.

AFA'dan sonra, model uyumunu test etmek amacıyla elde edilen sonuçlar üzerinde DFA uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5.
Elde Edilen Verilerin DFA Sonuçları

	Zorba Çocuk Davranışları	Kurban Çocuk Davranışları	Pasif-Zorba Çocuk Davranışları
χ^2	205	278,0	18,6
sd	65,0	77,0	5,0
χ^2/sd	3,15	3,56	3,7
CFI	0,96	0,96	0,95
GFI	0,85	0,82	0,96
RMR	0,01	0,01	0,01
SRMR	0,05	0,05	0,05

Tablo 5 incelendiğinde, bulguların modeli doğruladığı görülmektedir. χ^2/sd değerinin büyük örneklerde 5'ten küçük olması kabul edilebilir uyumu, CFI değerinin 0,90 ve üzerinde olması iyi uyumu (Tabachnick, Fidell ve Osterlind, 2001), GFI değerinin 0,90 ve üzerinde olması iyi uyumu, RMR değerinin 0,05 ve küçük olması mükemmel uyumu, SRMR değerinin 0,08 ve küçük olması iyi uyumu (Brown, 2014) göstermektedir. Bu ölçütler doğrultusunda, Tablo 4'te yer alan sonuçlarla modelin doğrulandığı söylenebilir.

Madde-Toplam Puan Korelasyonları

Madde toplam puan korelasyonu, maddelerin toplam puanla olan ilişkisini vermektedir. Testin iç tutarlılığıyla yakından ilişkili bu değer 0,30 ve üzeri olması beklenir (Büyüköztürk, 2017). Tablo 6'da üç alt boyuttaki maddelere ait madde toplam puan korelasyonları (r) verilmiştir.

Tablo 6.
Değerlendirme Formunda Yer Alan Maddelerin Madde Toplam Puan Korelasyonları

Zorba Çocuk Davranışları-Maddeler	r
Sıklıkla arkadaşının oynadığı oyuncacı veya bir eşyasını zorla elinden alır.	0,67
Genellikle arkadaşlarına ait malzemelere zarar verir (yırtar, kırar vb.)	0,66
Sıra olmayı gerektiren durumlarda, daima sıradaki arkadaşımı iterek onun önüne geçmeye çalışır.	0,71
Çoğu zaman haksız olduğu durumlarda da haklı çıkmak için arkadaşına bağırır.	0,76
Genellikle arkadaşlarıyla ilişkilerinde alaycıdır (dalga geçer, isim takar vb.)	0,67

Sıklıkla arkadaşı oyuna girmek istediğinde onu oyuna almaz.	0,68
Sınıftaki bir grup arkadaşına, bir başka arkadaşını oyuna almamaları için sürekli telkinde bulunur.	0,68
Çoğu zaman arkadaşına zarar verici davranışta (vurma, tükürme, saçını çekme vb.) bulunur.	0,75
Her zaman kızgınlığını küfrederek ya da aşağılayıcı söz söyleyerek belirtir.	0,70
Arkadaşına karşı rahatsız edici davranışları (çimdikler, vurur, vb.) genellikle öğretmen görme alanının dışındayken gerçekleştirir.	0,80
Çoğu zaman zarar verici davranışlarda bulunan kendi olmasına rağmen, arkadaşını öğretmenine şikâyet eder.	0,71
Arkadaşı üzgün ve mutsuz olduğunda, bu duruma sevindiğini gösteren davranışları (gülür, alay eder vb.) sıklıkla gösterir	0,64
Genellikle haksız olduğunu bildiği halde, haklı olan arkadaşını öğretmenine veya anne-babasına şikâyet etmekle tehdit eder.	0,72
Kurban Çocuk Davranışları -Maddeler	
Oyuncağı veya bir eşyası zorla elinden alındığında bu duruma göz yumar.	0,71
Başka bir arkadaşı tarafından eşyalarına zarar verildiğinde (yırtma, kırma vb.) sessiz kalır.	0,78
Sıra olmayı gerektiren durumlarda sırayı bozup önüne geçen arkadaşına itiraz etmez.	0,81
Haklı olduğunu bildiği halde, kendine bağırarak arkadaşının sözde haklılığını kabul eder.	0,83
Kendisiyle alay edildiğinde (dalga geçildiğinde, isim takıldığında vb.) ağlar veya sessiz kalır.	0,68
Arkadaşı onu oyuna almak istemediğini belirttiğinde sebebini sorgulamaz.	0,77
Bir arkadaşı, gruptaki diğer çocuklara onu oyuna almamaları konusunda telkinde bulunduğu sessiz kalır.	0,77
Arkadaşı kendine zarar verdiğinde (vurduğunda, tükürdüğünde, saçını çektiğinde vb) sessiz kalır.	0,79
Kendine küfreden ya da aşağılayıcı söz söyleyen arkadaşına tepki göstermez.	0,81
Öğretmeninin görme alanı dışındayken kendini rahatsız eden arkadaşından şikâyetçi olmaz.	0,72
Arkadaşı tarafından öğretmenine şikâyet edildiğinde, mağdur olan kendi olmasına rağmen bu duruma sessiz kalır.	0,80
Kendi üzüntü ve mutsuzluğuna sevinen arkadaşlarına tepki göstermez.	0,74
Öğretmenine veya anne-babasına şikâyet etmekle tehdit eden arkadaşının, isteklerini yerine getirme eğilimi gösterir.	0,66
Diğerleri tarafından tercih edilmediğinde, etkinliklerini tek başına sürdürmeyi kabullenir.	0,63
Pasif-Zorba Çocuk Davranışları-Maddeler	
Arkadaşı diğer bir arkadaşına ya da arkadaşının eşyasına zarar verdiğinde aynı davranışa katılır/davranışı sürdürür.	0,47
Arkadaşlarından biri diğerine sözlü şiddet (bağırma, küfretme, vb.) uyguladığında kendisi bu duruma sessiz kalır.	0,64
Arkadaşlarından biri oyuna alınmadığında bu duruma sessiz kalır.	0,55
Arkadaşının haksız olduğunu bildiği halde ondan yana tavır sergiler.	0,60
Zarar verici davranışlarda bulunan arkadaşını güçlü görüldüğü için tercih eder.	0,63

Tablo 6 incelendiğinde, Zorba Çocuk Davranışları alt boyutunda 13 maddenin madde-toplam puan korelasyonlarının 0,64 ile 0,80, Kurban Çocuk Davranışları alt boyutunda 14 maddenin 0,83 ile 0,63, Pasif-Zorba Çocuk Davranışları alt boyutunda beş maddenin 0,47 ile 0,64 aralığında değiştiği görülmektedir. Bu değerler tüm alt boyutlardaki maddelerin tutarlı bir özelliği ölçtüğüne ilişkin kanıtlar sunmaktadır.

Maddelerin %27'lik üst ve %27'lik alt grupta aldığı değerlerin manidar düzeyde farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin yapılan testler de maddelerin ayırıcılığının bir ölçüsüdür. Üst ve alt grupta madde puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin t-Testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7.

Üst ve Alt Grupta Madde Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin T-Testi Sonuçları

	Madde	Grup (%27)	N	$\bar{x}$	S _x	t	df	p
Zorba Çocuk Davranışları	M1	Üst	45	2,00	0,00	13,26	88	.000
		Alt	45	1,20	0,40			
	M2	Üst	45	2,00	0,00	9,87	88	.000
		Alt	45	1,31	0,46			
	M3	Üst	45	2,00	0,00	24,81	88	.000
		Alt	45	1,06	0,25			
	M4	Üst	45	2,00	0,00	24,81	88	.000
		Alt	45	1,06	0,25			
	M5	Üst	45	2,00	0,00	11,00	88	.000
		Alt	45	1,26	0,44			
	M6	Üst	45	2,00	0,00	15,45	88	.000
		Alt	45	1,15	0,36			
	M7	Üst	45	2,00	0,00	16,91	88	.000
		Alt	45	1,13	0,34			
	M8	Üst	45	2,00	0,00	18,76	88	.000
		Alt	45	1,11	0,31			
	M9	Üst	45	2,00	0,00	9,38	88	.000
		Alt	45	1,33	0,47			
	M10	Üst	45	2,00	0,00	44,00	88	.000
		Alt	45	1,02	0,14			
	M11	Üst	45	2,00	0,00	18,76	88	.000
		Alt	45	1,11	0,31			
	M12	Üst	45	2,00	0,00	8,12	88	.000
		Alt	45	1,40	0,49			
M13	Üst	45	2,00	0,00	18,76	88	.000	
	Alt	45	1,11	0,31				
Toplam puan	Üst	45	26,00	0,00	34,11	88	.000	
	Alt	45	15,28	2,10				
Kurban Çocuk Davranışları	M1	Üst	45	2,00	0,00	11,66	88	.000
		Alt	45	1,24	0,43			
	M2	Üst	45	2,00	0,00	15,45	88	.000
		Alt	45	1,15	0,36			
	M3	Üst	45	2,00	0,00	21,23	88	.000
		Alt	45	1,08	0,28			
	M4	Üst	45	2,00	0,00	15,45	88	.000
		Alt	45	1,15	0,36			
	M5	Üst	45	2,00	0,00	15,45	88	.000
		Alt	45	1,15	0,36			
	M6	Üst	45	2,00	0,00	24,81	88	.000
		Alt	45	1,06	0,25			
	M7	Üst	45	2,00	0,00	18,76	88	.000
		Alt	45	1,11	0,31			
	M8	Üst	45	2,00	0,00	12,41	88	.000
		Alt	45	1,22	0,42			
	M9	Üst	45	2,00	0,00	12,41	88	.000
		Alt	45	1,22	0,42			
	M10	Üst	45	2,00	0,00	12,41	88	.000
		Alt	45	1,22	0,42			

		Alt	45	1,22	0,42			
	M11	Üst	45	2,00	0,00	13,26	88	.000
		Alt	45	1,20	0,40			
	M12	Üst	45	2,00	0,00	12,41	88	.000
		Alt	45	1,22	0,42			
	M13	Üst	45	2,00	0,00	14,26	88	.000
		Alt	45	1,17	0,38			
	M14	Üst	45	2,00	0,00	18,76	88	.000
		Alt	45	1,11	0,31			
	Toplam puan	Üst	45	28,00	0,00	29,22	88	.000
		Alt	45	16,35	2,67			
Pasif-Zorba Çocuk Davranışları	M1	Üst	45	2,00	0,00	11,00	88	.000
		Alt	45	1,26	0,44			
	M2	Üst	45	2,00	0,00	30,75	88	.000
		Alt	45	1,04	0,20			
	M3	Üst	45	2,00	0,00	21,23	88	.000
		Alt	45	1,08	0,28			
	M4	Üst	45	2,00	0,00	15,45	88	.000
		Alt	45	1,15	0,36			
	M5	Üst	45	2,00	0,00	24,81	88	.000
		Alt	45	1,06	0,25			
	Toplam puan	Üst	45	10,00	0,00	40,99	88	.000
		Alt	45	5,62	0,71			

Tablo 7 incelendiğinde, her üç alt boyutta, %27'lik üst ve alt grupta madde puanlarının manidar düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($p<0,01$). %27'lik üst ve alt grupta madde puanlarının farklılaşması yapı geçerliliğinin de bir ölçüsü olarak kabul edilebilir (Baykul, 2015).

Tartışma / Sonuç ve Öneriler

Araştırmada zorba, kurban ve pasif zorba çocuk davranışlarını değerlendirmeye yönelik bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Geniş bir alanyazın taraması ve öğretmen görüşmelerinin ardından, akran zorbalığı konusunda üç tür davranış örüntüsü olabileceğine karar verilmiştir. Bunlardan ilki zorba çocuk davranışları, ikincisi kurban çocuk davranışları ve üçüncüsü pasif zorba çocuk davranışlarıdır. Bu bağlamda üç alt boyuttan oluşan bir form hazırlanmasına karar verilmiş ve toplam 32 madde yazılarak uzmanlardan görüş alınmıştır. Uzmanlardan gelen görüşler doğrultusunda maddelerde gerekli düzeltmeler yapılmış ve Karabük İlinde okul öncesi ve ilkokul 1-4. sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan 176 çocuğun öğretmenlerinden veriler toplanmıştır.

Verilerin çözümlenmesinde, üç alt boyutun tümünde KMO değeri ve Barlett'in Küresellik testine göre dağılımın normal çıkmasının ardından, alt boyutların AFA sonuçlarına ilişkin birikinti grafikleri incelenmiş ve alt boyutların tek faktörlü bir yapıyı temsil ettiği görülmüştür. Toplam 13 maddenin yer aldığı Zorba Çocuk Davranışları alt boyutunda faktör yük değerlerinin 0,83 ile 0,67, Kurban Çocuk Davranışları alt boyutundaki 14 maddenin 0,86 ile 0,67, Pasif-Zorba Çocuk Davranışları alt boyundaki beş maddenin 0,79 ile 0,65 arasında olduğu görülmüştür. Binişik ve düşük faktör yük değeri veren maddelerin olmaması, 32 maddelik üç alt boyuttan oluşan değerlendirme formunun yapıyı iyi bir biçimde temsil ettiğine ilişkin kanıtlar sunmuştur. AFA'dan sonra elde edilen veriler üzerinde DFA uygulanmış ve elde edilen sonuçlara dayalı olarak model uyumunun doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda 13 maddenin madde-toplam puan korelasyonlarının 0,64 ile 0,80, Kurban-Çocuk Davranışları alt boyutundaki 14 maddenin 0,83 ile 0,63, Pasif Zorba-Çocuk Davranışları alt boyundaki beş maddenin 0,47 ile 0,64 aralığında değiştiği; üç alt boyutun tümünde, %27'lik üst ve alt grupta madde puanlarının manidar düzeyde farklılaştığı

belirlenmiştir ($p<0,01$). Bu kanıtlar, maddelerin ölçülen özellik bakımından farklı iki grubu birbirinden iyi derecede ayırdığı şeklinde yorumlanmıştır. KR-20 iç tutarlılık katsayısı Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,86, Kurban-Çocuk Davranışları alt boyutunda 0,88 ve Pasif Zorba-Çocuk Davranışları alt boyutunda ise 0,71 olarak hesaplanmıştır. “Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu” adı verilen ölçme aracının, her alt boyuttan alınan puanların ayrı ayrı değerlendirilerek okul öncesi ve ilkökul dönemindeki çocukların zorba, kurban ve pasif-zorba çocuk davranışlarının belirlenmesine yönelik çalışmalarda, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilceği kanısına varılmıştır (Ek 1).

Zorbalığı önleyici müdahale programlarının etkisinin sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, erken yaşlardan itibaren risk gruplarının belirlenmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Zorbalık davranışları, gelişimsel açıdan kritik bir öneme sahip olan erken çocukluk yıllarından itibaren gerek sosyal becerilerin gerekse problem çözme becerilerinin desteklenmesiyle önlenir. Erken yaşlarda risk davranışlarının belirlenmesi, istenmeyen davranışların alışkanlığa dönüşmesi ve kişilik özelliği olarak yerleşmesini önlemek açısından önemlidir. Bu çalışmada geliştirilmiş olan değerlendirme formu, erken çocukluk yıllarında zorba ve kurban çocuk olma risk davranışlarının belirlenmesinde kullanılabilcek geçerli ve güvenilir bir araç olarak kullanılabilir.

Kaynaklar

- Akbaba-Altun, S. ve Erdur-Baker, Ö. (2010). Okuldaki şiddetin etkileri. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 35(380), 5-11.
- Aydoğan, Y. ve Özyürek, A. (2013). Okul öncesi çocuklarda şiddet davranışları. *Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*, 1(2), 1-18.
- Baykul, Y. (2000). *Eğitimde ve psikolojide ölçme: Klasik test teorisi ve uygulaması*, Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Begde, Z. ve Özyürek, A. (2016). Öğretmen ve anne-baba tutumlarının okul öncesi dönem çocuklarının problem çözme becerilerine etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 204-232.
- Berkmen, B. ve Okray, Z. (2015). Çocuk istismarı ölçeğinin Türkçe'ye çevirisi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi “Erken Müdahale”. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi 1* (Özel sayı 2), 242-254.
- Brown, T. A. (2014). *Confirmatory factor analysis for applied research*. Guilford Publications.
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). Okul ortamı ve sanal ortamda meydana gelen akran zorbalığı ne ölçüde örtüşüyor? *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(69), 81-96.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Atıf İndeksi, 1-213.
- Cardona, R. S., Reyes, A. S. ve Tangalin, M. M. (2015). The bullying experiences and classroom discipline techniques in an Urban National High School in the Philippines: A basis for an Anti-Bullying Program. *American International Journal of Contemporary Research*, 5(2), 49-52.
- Cho, S. ve Lee, J. M. (2018). Explaining physical, verbal, and social bullying among bullies, victims of bullying, and bully-victims: Assessing the integrated approach between social control and lifestyles-routine activities theories. *Children and Youth Services Review*.
- Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E. ve Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25(2), 65-83.
- Costley, J. H. M., Sueng-Lock, H. ve Ji-Eun, L. (2013). Preservice teachers' response to bullying vignettes: The effect of bullying type and gender. *International Journal of Secondary Education*, 1(6), 45-52.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi.

- Delaney-Black, V., Covington, C., Ondersma, S. J., Nordstrom-Klee, B., Templin, T., Ager, J., Janisse, J. ve Sokol, R. J. (2002). Violence exposure, trauma, and IQ and/or reading deficits among urban children. *Arch Pediatr Adolesc Med.*, 156, 280-285.
- Elliott, S. N., Hwang, Y. S. ve Wang, J. (2019). Teachers' ratings of social skills and problem behaviors as concurrent predictors of students' bullying behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 60, 119-126.
- O. Emre (Çev. Ed.). (2017). *0-3 yaş çocuk gelişimi, gelişim psikolojisinin temel esasları I*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Eslea, M. ve Smith, P. K. (2000). Pupil and parent attitudes towards bullying in primary schools. *European Journal of Psychology of Education*, 15(2), 207-219.
- Flannery, D. J., Wester, K. L. ve Singer, M. I. (2004). Impact of exposure to violence in school on child and adolescent mental health and behavior. *Journal of Community Psychology*, 32, 559-573.
- Gini, G. ve Pozzoli, T. (2013). Bullied children and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics*, 132(4), 720-729.
- Gültekin-Akduman, G. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 121-138.
- Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(15), 47-61.
- İlhan-Alper, S. (2008). *İlköğretimde zorbalık* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- İşmen, A. E. (2004). Aile içi çocuk istismarı ölçek geliştirme çalışması. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 207-221.
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Karaman-Kepenekçi, Y. K. ve Çinkır, S. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect*, 30, 193-204.
- Karataş, H. (2011). *İlköğretim okullarında zorbalığa yönelik geliştirilen programın etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kartal, H. (2009). The ratio of bullying and victimization among turkish elementary school students and its relationship to gender and grade level. *Journal of Social Science*, 20(2), 109-119.
- Kılıç, E. Z. (2012). Ergenlerde şiddet kullanımı: Bireysel ve ailesel etkenler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 49, 260-265.
- Krygsman, A. ve Vaillancourt, T. (2019). Peer victimization, aggression, and depression symptoms in preschoolers. *Early Childhood Research Quarterly*, 47, 62-73.
- Kutlu, F. (2005). *The effect of bullying management training on bullying behaviours of elementary school students* (Ph.D. Thesis). Middle East Technical University, Ankara.
- Ladd, G. W. (1990). Having friends, keeping friends, making friends, and being liked by pers in the classroom: Predictors of children's early school adjustment? *Child Development*, 61, 1081-1100.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60(6), 12-17.
- Özyürek, A., Yavuz, N. F. ve Begde, Z. (2014). Okul öncesi çocukların sosyal beceri ile çevresindeki yetişkin etkileşimleri arasındaki ilişki. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 115-134.
- Pekdoğan, S. (2016). Annelerin istismar potansiyellerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 2, 425-441.
- Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarından yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.

- Rupp, S., Elliott, S. N. ve Gresham, F. M. (2018). Assessing elementary students' bullying and related social behaviors: Cross-informant consistency across school and home environments. *Children and Youth Services Review*, 93, 458-466.
- Satan, A. (2006). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorba davranış eğilimlerinin okul türü ve bazı sosyo demografik değişkenler ile ilişkisi* (Yayımlanmamış Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Swearer, S. M. ve Hymel, S. (2015). Understanding the psychology of bullying, moving toward a social-ecological diathesis-stress model. *American Psychologist*, 70(4), 344-353.
- Szewczyk-Sokolowski, M., Bost, K. K. ve Wainwright, A. B. (2005). Attachment, temperament and preschool children's peer acceptance. *Social Development*, 14(3), 379-397.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. ve Osterlind, S. J. (2001). *Using Multivariate Statistics*.
- Topçu-Kabasakal, Z. (2005). Aile içindeki şiddetin çocuktaki uyum sorunlarıyla bağlantısı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 24-26.
- Turan, S., Çubukçu, Z. ve Girmen, P. (2010). Patterns and forms of violent behaviors encountered among pupils in Turkish public schools. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi/Teori ve Uygulama*, 1, 53-74.
- Uysal, H. ve Dinçer, Ç. (2012). Peer bullying during early childhood. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(4), 468-483.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2007). İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 1-12.
- Yücel, D. ve Işıkcı, G. (2017). Okul ve suçluluk. D. Yücel ve M. B. Gönüllaş (Çev.Ed.). *Çocuk Suçluluğu*. 9.basımdan çeviri. Ankara: Nobel.
- Ziyalar, N. ve Çalıcı, C. (2017). Ergenlik ve suçluluk. D. Yücel ve M. B. Gönüllaş (Çev.Ed.). *Çocuk Suçluluğu*. 9.basımdan çeviri. Ankara: Nobel.

Extended Abstract

Introduction

The most important cause of violence, which is an individual, social and educational problem, is considered as the social relations in a society. In addition to biological and learning factors, factors such as rapid urbanization, increase in schooling rate have an impact on the prevalence of violence. Especially the prevalence of violence at school, which is described as peer bullying, has been increasing. Bullying involves direct behavior such as mockery, menace, teasing, hitting, and stealing initiated against a weak victim by one or more violent students. Global studies demonstrated that bullying leads to negative consequences for students of all ages and sexes, both for the bully and the victim. Exposure to peer bullying is a risk factor for the future life of the child with respect to psychological and adjustment problems. This fact suggests that peer bullying problem should be seriously addressed.

Determination of the child behavior in peer relations from pre-school years to adolescence and taking preventive measures for possible problems that can be experienced starting from adolescence are significant for early intervention during the times of increasing incidence of violence. Identification of bullying and victim behavior in children in early ages is important to prevent peer bullying. Thus, the present study aimed to develop a measurement instrument to assess the bully and victim child behavior.

Methodology

The study group included 176 pre-school and primary school teachers. During the development of the measurement instrument, initially the literature was reviewed and interviews were conducted with two pre-school and two primary school teachers and the possible indicators of bullying behavior in children were determined. It was concluded that the first sub-dimension would be "Bully-Child Behavior", the second sub-dimension would be "Victim-Child Behavior" and the third sub-dimension would be "Passive Bully-Child Behavior". Views of 7 field experts were obtained to determine the suitability of the items for the objective and their clarity for

content validity. The form that included 32 items was then finalized for application. After a pilot scheme was conducted with a small group, the actual application was initiated. Analysis demonstrated that the data distribution was normal in all three sub-dimensions based on the KMO value and Barlett's test of sphericity. Cumulative graphs for the Exploratory Factor Analysis results were examined and it was observed that the sub-dimensions reflected a single-factor construct. Explanatory and Confirmatory Factor Analyzes were conducted KR-20 internal consistency coefficient was calculated to determine the scale validity and reliability. In addition, the differences between items mean scores, and factor means of the upper 27% and lower 27% are examined by the t-test.

Results

It was determined that the "Bully and Victim Child Behavior Assessment Scale" included 32 items and 3 sub-dimensions, namely "Bully Child Behavior", "Victim Child Behavior" and "Passive Bully Child Behavior". Factor loads in Bully Child Behavior subscale that included 13 items were between 0.83 and 0.67, factor loads were between 0.86 and 0.67 for the 14 items under Victim Child Behavior subscale, and factor loads were between 0.79 and 0.65 for the 5 items in the final subscale of Passive-Bully Child Behavior.

Fit index values of one factor model in Bully Child Behavior subscale indicate good fit [χ^2 (sd=65) =205; χ^2 /sd=3,15; GFI=.85, CFI=.96; RMR = .01; SRMR=05]. Fit index values of one factor model in Victim Child Behavior subscale indicate good fit [χ^2 (sd=77) =278; χ^2 /sd=3,56; GFI=.82, CFI=.96; RMR=.01; SRMR=05]. Fit index values of one factor model in Passive Bully Child Behavior subscale indicate good fit [χ^2 (sd=5) =18,6; χ^2 /sd=3,7; GFI=.96, CFI=.95; RMR=.01; SRMR=05]. It is expected that RMR values will be close to 0, and the values that are equal to 0.05 or less indicate a good fit. When the values of CFI is over 0.95, it indicates a very good fit. The results of CFA showed that fit indices of onefactor model was at an acceptable level.

The lack of items with overlapping and low factor loads provided evidence that the scale that included three subscales and 32 items represented the construct well. Scale KR-20 internal consistency coefficient was calculated as 0.86 for Bully Child Behavior subscale, 0.88 for Victim Child Behavior subscale and 0.71 for Passive Bully Child Behavior subscale. For each factor and each item, the differences between mean scores of upper 27% and lower 27% groups are significant ($p<.01$).

Conclusion

Determination of risk behavior at early ages is important to prevent undesired behavior from turning into habits and becoming personality traits. It was concluded that the scale can provide valid and reliable evidence for identification of bully, victim and passive-bully children during pre-school and primary school ages.

EK-1

Zorba ve Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu

Maddeler	Evet	Hayır
Z1. Sıklıkla arkadaşının oynadığı oyuncacı veya bir eşyasını zorla elinden alır.		
Z2. Genellikle arkadaşlarına ait malzemelere zarar verir (yırtar, kırar vb.)		
Z3. Sıra olmayı gerektiren durumlarda, daima sıradaki arkadaşını iterek onun önüne geçmeye çalışır.		
Z4. Çoğu zaman haksız olduğu durumlarda da haklı çıkmak için arkadaşına bağırır.		
Z5. Genellikle arkadaşlarıyla ilişkilerinde alaycıdır (dalga geçer, isim takar vb.)		

Z6.	Sıklıkla arkadaşı oyuna girmek istediğinde onu oyuna almaz.		
Z7.	Sınıftaki bir grup arkadaşına, bir başka arkadaşını oyuna almamaları için sürekli telkinde bulunur.		
Z8.	Çoğu zaman arkadaşına zarar verici davranışta (vurma, tükürme, saçını çekme vb.) bulunur.		
Z9.	Her zaman kızgınlığını küfrederek ya da aşağılayıcı söz söyleyerek belirtir.		
Z10.	Arkadaşına karşı rahatsız edici davranışları (çimdikler, vurur, vb.) genellikle öğretmen görme alanının dışındayken gerçekleştirir.		
Z11.	Çoğu zaman zarar verici davranışlarda bulunan kendi olmasına rağmen, arkadaşını öğretmenine şikâyet eder.		
Z12.	Arkadaşı üzgün ve mutsuz olduğunda, bu duruma sevindiğini gösteren davranışları (gülür, alay eder vb.) sıklıkla gösterir		
Z13.	Genellikle haksız olduğunu bildiği halde, haklı olan arkadaşını öğretmenine veya anne-babasına şikâyet etmekle tehdit eder.		
K1.	Oyuncağı veya bir eşyası zorla elinden alındığında bu duruma göz yumar.		
K2.	Başka bir arkadaş tarafından eşyalarına zarar verildiğinde (yırtma, kırma vb.) sessiz kalır.		
K3.	Sıra olmayı gerektiren durumlarda sırayı bozup önüne geçen arkadaşına itiraz etmez.		
K4.	Haklı olduğunu bildiği halde, kendine bağırarak arkadaşının sözde haklılığını kabul eder.		
K5.	Kendisiyle alay edildiğinde (dalga geçildiğinde, isim takıldığında vb.) ağlar veya sessiz kalır.		
K6.	Arkadaşı onu oyuna almak istemediğini belirttiğinde sebebini sorgulamaz.		
K7.	Bir arkadaş, gruptaki diğer çocuklara onu oyuna almamaları konusunda telkinde bulunduğunda sessiz kalır.		
K8.	Arkadaşı kendine zarar verdiğinde (vurduğunda, tükürdüğünde, saçını çektiğinde vb) sessiz kalır.		
K9.	Kendine küfreden ya da aşağılayıcı söz söyleyen arkadaşına tepki göstermez.		
K10.	Öğretmenin görme alanı dışındayken kendini rahatsız eden arkadaşından şikâyetçi olmaz.		
K11.	Arkadaşı tarafından öğretmenine şikâyet edildiğinde, mağdur olan kendi olmasına rağmen bu duruma sessiz kalır.		
K12.	Kendi üzüntü ve mutsuzluğuna sevinen arkadaşlarına tepki göstermez.		
K13.	Öğretmenine veya anne-babasına şikâyet etmekle tehdit eden arkadaşının, isteklerini yerine getirme eğilimi gösterir.		
K14.	Diğerleri tarafından tercih edilmediğinde, etkinliklerini tek başına sürdürmeyi kabullenir.		
PZ.1	Arkadaşı diğer bir arkadaşına ya da arkadaşının eşyasına zarar verdiğinde aynı davranışa katılır/davranışı sürdürür.		
PZ2.	Arkadaşlarından biri diğerine sözlü şiddet (bağırma, küfredme, vb.) uyguladığında kendisi bu duruma sessiz kalır.		
PZ3.	Arkadaşlarından biri oyuna alınmadığında bu duruma sessiz kalır.		
PZ4.	Arkadaşının haksız olduğunu bildiği halde ondan yana tavır sergiler.		
PZ5.	Zarar verici davranışlarda bulunan arkadaşını güçlü görüldüğü için tercih eder.		